

TABAJDI GÁBOR

Kádár János, az MSZMP
Központi Bizottságának
első titkára a Parlamentben
fogadja Agostino Casaroli
bíborost, vatikáni államtitkárt,
1980. szeptember 29.

KÁDÁR JÁNOS ÉS AZ EGYHÁZAK

■ Kádár hatalomra jutásának és hatalmon maradásának egyik kulcsa az volt, hogy politikáját sikeresen alakította a változó körülményekhez. Az egyházpolitikában a XII. Piusz elleni rágalomhadjárattól eljutott a VI. Pál pápával való találkozásig, az egyházi vezetők bebörtönzésétől a népfrontos együttműködéshez, a „klerikális reakció” elleni harctól a Szent István-napi ünnepek engedélyezéséig.

■ Ebben a folyamatban meghatározó lépések történtek a forradalom leverését követő időszakban. Az 1956 után megkezdődő megtorlás utolsó nagyszabású ügye a keresztény ifjúsági kisközösségek elleni 1961-es le-tartóztatási hullám volt. Ugyanakkor Magyarország nemzetközi elszigeteltségének oldódásához nagymér-

tékben hozzájárultak a vatikáni diplomáciával megkezdődő tárgyalások, majd a Szentszékkal 1964-ben megkötött részleges megállapodás. Miközben Kádár a direkt vallásellenes propagandát elvetette, az erőszakos kollektivizálás, a hagyományos falusi élet átalakítása antiklerikális éllel is rendelkezett.

■ A történeti elemzések általában keveset beszélnek Kádár egyházpolitikájáról, pedig a pártvezető kül- és belpolitikai szempontból is fontosnak tartotta az ezen a területen elért sikereit. A „szocialista nemzeti egység” kialakítását célzó politikai gyakorlat, az ideologikusan „szövetségi politikának” nevezett stratégia központi eleme volt az egyházak beillesztése a kádári világképbe. Mindennek háttérében egy sajátos politikai karakter állt.

Kádár János 1945-től több mint négy évtizeden át birtokolt különböző hatalmi pozíciókat Magyarországon. Kezdetben a kommunista párt jelentős, bár nem első számú vezetői közé tartozott. A létrejövő pártállami nomenklatúrában megfigyelhető gyors emelkedése után részese volt a diktatúra kiépítésének, majd néhány éves börtönbüntetés és az 1956-os forradalom után az ország vezetője lett az MSZMP KB első titkáráként. A pártállami hatalom 1956 után kialakuló új működési rendjének egyik legjellegzetesebb területe az egyházpolitika lett. Kádár János ezen a szintéren évtizedes tapasztalatokkal rendelkezett, és rutinosan alkalmazta az erőszak, a fenyegetés, a manipuláció, valamint az egyezkedés és a megnyerés sajátos technikáit. A kádárizmust mint hatalomgyakorlási módot egyszerre jellemezte az ideologikus világlátás és a praktikus számítás.

KÁDÁR JÁNOS „KERESZTÉNYSÉGE”

Kádár János személyes világról meglehetősen kevés információval rendelkezünk. Magántitkainak védelme a fizikai és politikai túlélés feltétele volt az illegális kommunista pártban éppúgy, mint a sztálini minták alapján működő állampártban, illetve egyszerű pártmunkásként ugyanúgy, mint a hatalom csúcán eltöltött évtizedekben. Nyilvánosságnak szánt gondolatait életé végéig gondosan megszurta.

Az egyházakkal és a vallással való kapcsolatáról csak néhány információ ragadható meg közvetlen források alapján. A hivatalos iratai szerint 1912-ben Fiumében Csermanek János néven napvilágot látott gyermeket – apja válása után – reformátusként anyakönyvezték. Anyja azonban saját vallása szerint katolikusnak kereszteltette meg. A később nevelőszülőkhöz került gyermek – visszaemlékezései szerint – nem pusztán a paraszti életformával kapcsolatban szerzett mély élményeket, hanem a felekezetek közti ellentétekről is sokat tapasztalt. Gyermekéveinek meghatározó helyszínén, a Somogy megyei Pusztaszemesen ugyanis a katolikus és református közösségek összetett viszonyaival szembesült.

A hatalma csúcán álló pártvezető 1967-ben egyik oldottabb önéletrajzi visszaemlékezésében említést tett anyja szigorú vallásosságáról és az

ezzel szembeni gyermeki lázadásáról: az esti ima elmondása helyett inkább dacosan vállalta a büntetést, a sarokban térdeplést. Egy másik története szerint 1919-ben, a Tanácsköztársaság napjaiban egy polgári katolikus családnál töltött néhány napot. Ám sem ez, sem egykori hittantanárának tevékenysége nem tett rá komolyabb hatást, s a mozgalomhoz való csatlakozása után tudatos ateistának vallotta magát. Kommunista funkcionáriusként azonban – politikai megfontolásból – több alkalommal vett részt egyházi rendezvényeken.

Egyes megjegyzései arra utalnak, hogy mélyen éltek benne gyermekkori emlékei, s ezeket politikai céljai alapján hasznosítani is igyekezett. Felszólalásaiban néha „renegát” katolikusként vagy exkatolikusként azonosította magát. Megnyilatkozásaiban olykor teljesen váratlanul bukkantak elő a kereszténységhez köthető szimbólumok, a vallási cselekményekhez kapcsolódó motívumok.

A Kádár János „keresztény imázsághoz” kapcsolódó elemeknek 1945-től, de különösen 1953 után fontos szerep jutott. A fiatal funkcionárius a döntően zsidó származású emigráns kommunista vezetőkkel szemben a közvélemény szemében „keresztény” politikusnak számított. Ez moszkvai kivá-

Kádár János, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának (MSZMP KB) első titkára, miniszterelnök az 1956-os forradalom után először 1957 májusában összeült Országgyűlés szünetében Beresztóczy Miklóssal, az Országos Béketanács Katolikus Bizottságának főtítkárával és Máté János békepap, országgyűlési képviselővel beszélget, 1957. május 11.

lasztásánál is meghatározó lehetett 1956-ban. Ugyanakkor személyes karrierjének építéséhez számos legenda terjesztése is hozzájárult. A pártvezetőről terjesztett történetek szerint együtt raboskodott Mindszenty Józseffel (azaz együtt voltak a Rákosi-korszak áldozatai). Egy másik hamis történet szerint egykori harcostársának, a később általa személyesen vallatott Rajk Lászlónak komája (gyermekének keresztapja) volt.

A rendszer pozitív nyugati megítélését erősítette annak az állításnak a terjesztése, amely a sikeres és egyedi magyar egyházpolitikai modell megteremtését is személyéhez kötötte. Az ilyen és ehhez hasonló mítoszok akár a mai napig hatnak. Ugyanakkor tény, hogy a pártvezető több egyházi vezetővel állt személyes kapcsolatban. A velük folytatott, részben fennmaradt le-

Schwarz-Eggenhoffer Artúr, az esztergomi főegyházmegye élére – Mindszenty József bíboros-érek „akadályoztatása” miatt – kinevezett apostoli kormányzó aláírja az eskütételi okmányokat Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke és Olt Károly, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökhelyettese előtt, 1959. december 17.

velezése érzékelteti, miként igyekezett hol megnyerő, hol távolságtartó, hol megalkuvást nem tűrő arcát mutatva eredményeket elérni a személyes érintkezésekben is.

POLITIKAI MINTÁK

Kádár János hatalomban töltött évei nagyrészt elfedték, illetve elfeledtették a diktatúra kiépítésében és működtetésében 1956 előtt betöltött szerepét. (A kádárizmus ebben az értelemben a történelmi amnézia gyakorlatának is tekinthető.) Így kevésbé köztudott, hogy a későbbi pártvezető már fiatal

funkcionáriusként is kiemelten foglalkozott az egyházakkal szembeni eljárásokkal. Az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) vezetőjének, Péter Gábornak a feletteseként szorgalmazta konstruált ügyek lefolytatását a papok vagy éppen keresztény diákvezetők ellen.

Belügyminiszterként személyesen jelent meg Pócspertriben, hogy kivizsgálója, jelentéstevője legyen annak az ügynek, amely az egyházi iskolák államosításához végső ürügyként szolgált. Így szerepe volt abban, hogy a szolgálati balesetben elhunyt rendőr halálára hisztérikus kampányt építettek, gyilkossággal vádolva a „klerikális reakció” helyi képviselőit. Miniszterként Kádár helyeselte az ÁVH különleges verőcsoportjának munkáját, amelynek feladatát abban jelölte ki, hogy szükség esetén „ellássa a kulákok baját”, megtörje a hatalmi intézkedésekkel szembeni falusi ellenállást.

Kádár intézte a szovjetek által meggyilkolt Apor Vilmos püspök exhumálásának „zavartalan” lebonyolítását, továbbá ő volt a Mindszenty József elleni kampány egyik irányítója. Belügyi-

niszterként ő felügyelte a bíboros elleni vádak összeállítását. Az MDP KV Titkársága 1950 júniusában a klerikális reakció elleni harcot vezető háromtagú operatív bizottságba is beválasztotta. Mindezek alapján Kádár János olyan bőséges tapasztalatokra tett szert, amelyeket hatalomra kerülve az egyházpolitika új alapelveinek lefektetésekor jól érzékelhetően hasznosított.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az ekkor még fiatalnak számító káder olyan autodidakta politikus volt, aki elsajátította és felhasználta az előző korszakok történelmi tapasztalatait, sőt mély személyes benyomásokkal is rendelkezett a rendvédelmi szervek működéséről. Akár a rendőrség, illetve az állambiztonság szervezéséről, akár az egyházpolitikáról volt szó, a Horthy-korszak mindenkor hivatkozási alapul szolgált a kommunista funkcionáriusok belső vitáiban. Vezető funkcionáriusként a Pártfőiskolán és máshol elhangzott előadásaiban már ekkor eligazításokat tartott a pártapparátus számára a „klerikális reakció” elleni küzdelem összetett feladatairól.

Az 1956-os forradalom utáni helyzetértékelését talán leginkább a pártvezetés körében elhangzott alábbi eszmefuttatása világítja meg: „Célszerű most nekünk az egyház ellen általános offenzívát indítani? Azt hiszem, nem célszerű. Nekünk még vannak fasiszta áramlataink, nacionalista áramlataink, meg örökségeink, meg opportunisták, meg osztályellenesség, és ezt a kérdést ezen belül kell nekünk kezelni. [...] Nekünk tehát minden területre kiterjedő, rohamoszerű dolgot nem kell most indítani.”

Miközben Kádár János vezetésével a szovjet típusú politikai rendszer intézményei újjáépültek Magyarországon, a hatalom gyakorlásának módja fokozatosan megváltozott. Ez a folyamat, a kádárizmus kialakulása az egyházi vezetőkkel és a vallásos állampolgárokkal kapcsolatban kialakított elképzelésekben is érzékelhető. Rainer M. János részletes elemzése szerint konszolidációs tapasztalatok hiányában Kádár politikájával nagyjából 1948-ba próbált meg visszatérni, valahová a pártegyesülés és a Rajk-per közti időszakba.

EGYHÁZPOLITIKAI DIREKTÍVÁK

Az MSZMP egyházpolitikájának alapelvei végül 1958-ra kristályosodtak ki. Az új direktívák a rendszer ideológus célját, a kommunizmus felépítésének tervét a távoli jövőbe tolták. Ebből következően az egyházak és a vallásosság felszámolását többgenerációs folyamatként, illetve feladatként írták le. Így a rendszer mindennapi működtetésének útjában álló „reakciós” egyházi személyek kiiktatásán túl az „idealisztikus világnézettel” szembeni küzdelem döntően ifjúságnevelési, illetve ifjúságpolitikai kérdés lett.

Az egyházakkal és a vallásossággal kapcsolatos politikai stratégiáját Kádár János többször ismertette a pártapparátus előtt. Az MSZMP megkülönböztette a „klerikális reakció”, az egyházak és a vallásosság kezelését. A Rákosi-korszakból átvett „klerikális reakció” fogalmán az egyház vagy az egyházi személyek világi hatalmi törekvéseit értette. A gyakorlatban elmosódó tar-

Prantner József, az Állami Egyházügyi Hivatal új elnöke leteszi a hivatali esküt Nagy Dániel, az Elnöki Tanács elnökhelyettese, Kiss Károly, az Elnöki Tanács titkára, Biszku Béla miniszterelnök-helyettes és Rappai Gyula, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője előtt, 1961. október 20.

talmú politikai vád képezte az egyes intézmények, személyek vagy csoportok elleni fellépés alapját. Kádár rendre hangoztatta, hogy az ilyen típusú egyházi befolyás ellen minden eszközzel harcolni kell: hol golyószórót, hol bombát, hol csak a politikai rendőrséget emlegette.

Ugyanakkor az egyházakkal kapcsolatos intézkedéseknél a kül-, illetve belpolitikai realitásokkal számot vetve arra figyelmeztetett, hogy az együttműködésnek és a harcnak egyszerre kell megjelennie az MSZMP lépéseiben. Ebben a dimenzióban tehát egészen rugalmasá tette politikáját. A társadalmi nyugalom megőrzése érdekében Kádár hosszú távon számolt az

→ Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke Hamvas Endre kalocsai érsekkel beszélget, miután az újonnan kinevezett római katolikus főpapok letették az esküt a Magyar Népköztársaságra és az alkotmányra a Parlament Munkácsy-termében, 1964. szeptember 17.

→

pártvezetés előtt azt fejtette, hogy „*két fő alapja a vallásnak a nem tudományos világnézet és a létbizonytalanság*”. A társadalmi erőkkkel számot vető politikus az apparátusi jelentések alapján úgy számolt, hogy országban található négyszázezer kisiparos fele, kétszázezer fő jövőjének bizonytalansága miatt templomjáró. Ugyanakkor az ateista propaganda kidolgozásakor Kádár részletes eligazítással szolgált a pártapparátus számára.

Megnyilatkozásai szerint a vallásosság meghaladását a természettudományos elvek hirdetésétől, az ilyen jellegű képzésektől várta. Elvtársait úgy bízta, hogy ha ezt „*megfelelő anyagokban elkezdjük már a hatéves gyerekeknél, végigvisszük mindaddig, amíg iskolába jár; később az iskolán kívüli művelődésben is részt vesznek – meg kell hozza az eredményt. Aki a dialektikus materializmust megérti és elfogadja, annak már nem lesz egyszerű dolog vallásosnak lenni.*”

Az egyházellenes motívumok megjelentek a rendszer emlékezetpolitikájában is. Kádár ezen a területen szintén a korábbi (részben általa konstruált) ellenségképre épített. A rendszert fenyegető veszélyeket a történeti visszaemlékezésekben Mindszenty József bíboros testesítette meg leghatásosabban. A kádári szövegek az ellene megfogalmazott vádak ismételték ki finomultabb formában. Összességében azonban utaltak arra is, hogy a vallásosság elleni fellépés csak az általános politika, illetve a propaganda részeként lehet sikeres. A régi világhoz sorolt egyházak tevékenysége ellen az antiklerikális filmek, színdarabok helyett végső soron az életszínvonalpolitika eredményei jelentették a fő érvanyagot.

1958-ban, a vallásellenes propagandakampányok beindításakor a pártvezetés tagjai hosszasan vitatkoztak arról, hogy a párttagok, illetve a funkcionáriusok miként vehetnek részt egyházi szertartásokon. A realitásokkal számolva végül konszenzus alakult ki abban, hogy esetenként megengedhető az egyházi esküvőn, temetésen

egyházi intézményrendszer fennmaradásával.

Közben változó intenzitású kampányok indultak a vallásosság, a „vallásos világnézet” ellen. Ebben az ideologikus összecsapásban Kádár összességében az indirekt módszereket részesítette előnyben. Megnyilatkozásai alapján elsősorban a tudományos felvilágosításban, a modernizációban, a szekularizáció általános hatásaiban bízott. Figyelmeztette az MSZMP funkcionáriusait, hogy az erőteljes propagandával párosuló hatósági fellépés inkább kontraproduktív lehet: „*messiánizmus, meg mártírium, meg nem tudom én mi kapcsolódik hozzá.*” A vallásellenes kampányok megindulásakor Kádár János a hitbéli meggyőződés mélységeivel és tartósságával is számot vett: „*Lehet, hogy a klerikalizmus ellen harcolni kell még 5 évig, és a vallásos világnézet ellen még két generáción át. Mindenki tudja, nem úgy van, hogy fogom a löcsöt és leverem a vallásos világnézetet.*”

A pártvezetés direktíváinak megfelelően az ötvenes évek végétől változó intenzitású vallásellenes, illetve a tudományos (materialista) világnézetet terjesztő kampányok indultak. Ezek hatásai a könyvkiadásban, a tudományos vagy a kulturális életben is kimutathatók. A mindennapokban azonban leginkább azok a kevésbé megragad-

ható korlátok bizonyultak hatásosnak, amelyek a tanulmányi vagy munkahelyi előmenetelt akadályozták. Bár a korábbi diszkriminatív rendelkezéseket, a származási kategóriák figyelembevételét 1963-ban eltörölték a felsőoktatási eljárásban, a felvételi bizottságoknak továbbra is lehetőségük volt a jelentkezők elutasítására „*idealista világnézetük*” alapján.

Az egyházi befolyásra, a klerikalizmusra vagy éppen a keresztény Magyarországra mint ellenségképre való hivatkozás Kádár későbbi felszólalásaiban is megmaradt. 1964-ben a Belügyminisztérium országos értekezletén a kétfrontos harc jegyében egyszerre szólított fel az egykori kereszténydemokrata Matheovits Ferenc, valamint a neosztalinista költő Nagy Sándor elleni eljárások lefolytatására. A keménykezű fellépés igénye – egykori belügyminiszteri reflexe – azonban még a hetvenes–nyolcvanas évek pártvezetői értekezletein is előtört, akár a belső ellenzék kezeléséről, akár az egyházpolitikát veszélyeztető szakadár egyházi csoportokról volt szó.

ATEISTA PROPAGANDA

Kádár János politikusként hirdetett világgépe marxista, vulgármaterialista alapokra épült. 1958 nyarán például a

való részvétel (különösen a falusi funkcionáriusok esetében). Viszont kifejezetten szigorúan ítélték meg a körmeteken történő részvételt.

A direktíva kiadásával évszázados hagyomány- és szokásrendszer ellen indult koncentrált támadás. A konkrét programtervezetek, intézkedések, kiadványok azonban csak évek alatt készültek el. A lassú végrehajtásban a tömegek „vallásos érzületének” kímélésén túl minden bizonnyal szerepet játszott, hogy az apparátusnak az ideológiai élet más területein – pl. a „nacionalizmus” vagy a nyugati normák követése miatt – is meg kellett vívnia a harcát. A családi ünnepeknél a régi formákat kívánta megtölteni szocialista tartalommal.

Kalmár Melinda értékelése szerint miközben a rezsim igyekezett a közösségi lét, a szakrális rituálék iránti igényt kielégíteni, a korábbi szertartásokat világitva tette és azokat állami intézményekhez kötötte. A keresztelő szocialista megfelelői a kultúrműsorral és szociális támogatások átadásával egybekötött névadó ünnepek lettek. Kádár János a maga nyers stílusában ezt úgy fogalmazta meg, hogy „a keresztelőnél elképzelhető, hogy az anyakönyvi bejegyzés ne olyan prózában történjék, mint amikor a főkönyvelő 50 kg krumplit könyvel el”. Az esküvők esetében a polgári szertartások kidolgozásának, illetve a munkahelyi, szakszervezeti rendezvények lebonyolításának elősegítésén túl a népszokások, hagyományok integrálásával is számoltak. A temetkezések esetén az adminisztratív lépések (temetők használatának rendezése) mellett szintén a világi szertartások ünnepélyesebbé tételét indítványozták.

A KÁDÁRIZMUS RENDJE

Kádár János hivatalos és nyilvános megnyilatkozásai eközben az állam és az egyházak jó viszonyáról, a szocialista nemzeti egység kialakulásáról, a párt sikeres „szövetségi politikájáról” szól-

tak. A társadalmi konszolidáció sikere – és egy újabb forradalmi robbanás elkezdése – érdekében a hatalom változatos technikákat alkalmazott. A különböző módszerekkel megnyert, semlegesített egyházi vezetők, pártönkívüli közszereplők, a társadalom különböző csoportjait reprezentáló személyek szerepeltetésével igyekezett tevékenységét legitimálni. Ezzel összefüggésben a hatalom néhány területen engedményekre is kényszerült. Az állampolgárok magánszférája fokozatosan felszabadult, a szocialista közösségi aktivitás (ideológiai képzések, munkaversenyek, tömegmozgalmak) korábbi kényszere megszűnt.

A konszolidációs törekvésekből, a kétfrontos harcból következően a hatvanas évektől előfordult, hogy Kádár János fogta vissza a régi beidegződések szerint működő politikai rendőrséget. Egyik belügyminisztériumi látogatása során például kifejtette: „*Ha maguknál elcsíp az alosztály előadója egy szerzetest, az már világpolitika. [...] A hitoktatást, a titkos hitoktatást a törvény persze tiltja, de ha [...] az*

abból áll, hogy inasgyerekeket elvisznek kirándulni és azt mondják nekik: Ez a Mária hónapja és mondjatok el hat Üdvözlégy Máriát, attól a rendszer még nem dől össze. Az más jellegű tevékenység, mint ahol a gyutacsokat szedik össze.”

A propaganda a forradalom leverése után az MSZMP szerepét történelmi dimenzióban kívánta láttatni. A hrucsovi érában különösen erősen hangsúlyozták a szocializmus világmeleti sikereit és terjeszkedését. A történelem visszafordíthatatlan menetére Kádár János már a forradalom kitörésének első évfordulóján, 1957. október 23-án a Hazafias Népfront tanácskozásán tartott beszédében is utalt. Megszólalásaiban innentől visszatérő elemé vált, hogy az egyházi vezetőknek megmaradásuk érdekében – mint a történelem során annyiszor – ki kell egyezniük az új társadalmi renddel. Ugyanakkor a pártállam újjáépítésének időszakában Kádár politikai imázsa is változott. A vallásos állampolgárok semlegesítése, megnyerése érdekében különböző gesztusokat tett. 1963-ban

Horváth Richárd, a katolikus „békemozgalom” egyik vezetője, az Elnöki Tanács tagja (balra) és Losonczi Pál, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke Bánk Józseffel (jobbra) váci püspökké történt kinevezése után, 1969. január 23.

Kádár János Lékai László bíboros, esztergomi érsekkel és Miklós Imre államtitkárral, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökével, 1980. november 5.

például egy televíziót ajándékozott a gödöllői református szeretetotthonnak, kiváltva az ott lakók hálálkodását.

Az egyházas beszédmód, a vallásos fogalmakra való utalás egyébként sem volt idegen a pártvezetőtől. A „deszakralizált” intézmények, szimbólumok használatának – Kalmár Melinda megállapításai szerint – kulcsszerepe volt a rendszer szanálásának időszakában. Így a kádári világ otthonosságának megteremtését célozta, amikor az 1956-os forradalom utáni első országgyűlésen Kádár a pártot „*valami rossz katolikus egyházhoz*”, a korábbi kommunista önkritikát (illetve annak hiányát) pedig egyszerűen a (rossz) gyónáshoz hasonlította.

A kádárizmus mottója: „*aki nincs ellenünk, az velünk van*”, szintén a Bibliában különbözőképpen megtalálható formulán alapult. Ugyanakkor érdemes felidézni, hogy első elhangzásaikor, 1961-ben a Hazafias Népfront ülésén az egyházakkal való együttműködést szimbolizáló Beresztóczi Miklós kinevezésével kapcsolatban Kádár más állítást is megfogalmazott: „*Nem tudom, több ember jár-e most templomba, vagy sem, de [...] ha az országgyűlés ülésén néhány óra hosszágig a cselegő egy pap kezében van, én ettől nem félttem a magyar proletárdiktatúrát. S aki ettől félti, az mondhat akármit, nem hisz abban az elvben, amelyet – úgy mondja – mindennap szolgál.*”

SZÖVETSÉGI POLITIKA

Az 1956 után előtérbe kerülő, majd a megtorlások után kiteljesedő népfrontpolitika indítékai az új rezsim születésében keresendők. Az újjászerveződő hatalom elsődleges célja a társadalmi elégedetlenség tompítása, a belpolitikai törésvonalak enyhítése lett. Egyházpolitikai területen ennek következménye az időben késleltetett, kifinomult, célzott egyházüldözés, azaz az egyházakat érintő diszkriminatív politika palástolása lett. Néhány év alatt bekövetkezett az a modellváltás, amely után a hatalom az egyedülként legálisan tevékenykedő rendszeridegen in-

tézményeket, az egyházakat nem pusztán legyőzni, hanem legitimációpótlékként használni is kívánta. Közben intézkedéseivel a vallásos állampolgárok depolitizálását célozta.

A hatvanas évektől a rezsim az egyházpolitikát elsősorban a „szövetségi politika” részeként értelmezte. Az egyházak rendszerbe történő integrálásának egyik látható intézményes eszköze a Hazafias Népfront lett. Az állam és az egyházak rendezett viszonyát elsősorban ennek eseményei, megnyilatkozásai reprezentálták. A népfront szerepe – az egypártrendszer keretei között – a különböző társadalmi osztályok, rétegek behálózása, a társadalmi egység, a konszolidáció demonstrálása lett. A népfrontbizottságok száma három- és négyezer között változott, a hivatalos statisztikák szerint a mintegy százezer fős tagság több mint kétharmada pártönkívüli volt. A nyolcvanas évekre 1672 egyházi személyt vontak be a különböző szintű népfrontbizottságok munkájába. Többségük – 1419 fő – közösségi bizottságok tagjaként szerepelt a nyilvántartásokban.

A HNF Országos Tanácsába bevasztott személyek reprezentálták a „szocialista nemzeti egységet”, a társa-

dalom kiegyezését a Kádár-rendszerrel. A tagok között párttagok, funkcionáriusok, tömegmozgalmi vezetők, vállalat- és tsz-igazgatók, a kulturális élet meghatározó képviselői, nemzeti-ségi képviselők, sportolók, tanárok mellett nyolc-tíz magas rangú egyházi vezető is szerepet kapott. Ők a „szocialista” funkcióhalmazs következtében az Elnöki Tanács tagjai, esetenként országgyűlési képviselők is lettek.

Az Állami Egyházügyi Hivatal kimutatása szerint 1951 és 1980 között 118 katolikus, illetve 74 protestáns és más felekezetekhez tartozó egyházi személy – összesen 192 fő – részesült magas rangú kormánykitüntetésben. A hatalom törekvéseit jól mutatja a három történelmi keresztény egyház vezetőjének adott elismerések sora: Lékai László bíboros 1980-ban, Bartha Tibor református püspök 1982-ben, Káldy Zoltán evangélikus püspök 1985-ben kapta meg a Magyar Népköztársaság rubinokkal ékesített Zászlórendjét.

Mindazonáltal Kádár tisztában volt az együttműködő egyházfők, illetve az ún. békepapok kedvezőtlen belföldi és külföldi megítélésével. A pártvezetés körében kijelentette, hogy a katolikus békepapok „a római udvar szemében egyenesen kommunista ügynökök”. Szívós munkával, diplomáciai tárgyalásokkal érte csak el, hogy 1956-os fel függesztésüket a Vatikán visszavonja. A pártvezető és „szövetségesei” levelei, kérelmei számos esetben a kijárás, az érdekérvényesítés csatornáit biztosították, legyen szó elbocsátásokról vagy helyi funkcionáriusok túlkapásairól. A kádári „kiskapuzás”, a „szocialista kapcsolatok” kihasználása az egyházpolitikában is megjelent. Ugyanakkor a „szövetségesei” vagy útítársak az ellenségesnek ítélt eszmei közösségek, intézmények bomlasztásának, megosztásának elsődleges eszközei is voltak.

NEMZETKÖZI POLITIKA

A kádárizmus működése végső soron csak nemzetközi dimenzióban értelmezhető. Az egyházi vezetők vagy a laikus közösségszervezők elleni ítéletekre, majd a bebörtönzött személyek kiengedésére (amnesztia) is döntően hatott a nemzetközi politika. A kádári hatalom itthoni lépései sajátos üzenetként szolgáltak a diplomáciai tárgyalások folyamán. Ez így volt a Szentszékkel kötött részleges megállapodás tár-

gyalásai során 1964-ben, valamint az utolsó bebörtönzött pap, Lénárd Ödön szabadon bocsátásakor is, amelyre Kádár János római látogatását követően került sor 1977-ben.

A hatvanas években a pártvezetés visszatérően foglalkozott a vatikáni diplomáciával folytatott tárgyalásokkal és kiemelten a Szabadság téri amerikai követségen élő Mindszenty József sorsával. Míg a diplomáciai alkudozások elvezettek az 1964-es részleges megállapodásig, a bíboros sorsa – ellenállása miatt – rendezetlen maradt. Mégis, az egyházi kinevezésekről szóló, 1957-ben elfogadott törvényerejű rendelet, illetve az 1958-as egyházpolitikai határozatok után a nemzetközi megállapodások a hatvanas évek elejére kialakították azokat a kereteket, amelyek az egyházak mozgásterét meghatározták.

Kádár gondolkodásában az egyházakhoz fűződő viszony – már az 1956-os újrakezdést követő években is – egy nemzetközi játszma részét képezte. A „szövetségesei” szerepe itt a befolyásolás, a kedvező országkép közvetítése, végső soron Magyarország nemzetközi mozgásterének bővítése lett. Mindez Magyarország geopolitikai helyzetéből is következett. A Magyar Népköztársaság – mint hruscsovista mintaállam – a gazdasági, diplomáciai reformokban, a Nyugat felé történő nyitásban, így az egyházi diplomáciában is a legmesszebb mehetett el. Ugyanakkor a szövetségi politika a Szentszék számára is fontos volt: a Vatikán az új „keleti politikájának” kísérletként tekintett a Magyar Népköztársasággal folytatott tárgyalásokra.

A magyar szocialista állam és a tradicionális egyházak „rendezett viszonyáról” szóló propagandisztikus frázisokkal az ország megítélésén is javítani igyekeztek. A hidegháborús enyhülés – közvetlenül a helsinki értekezlet – következtében a formális jogaikkal élni kívánó állampolgárokkal, kisközösségekkel szemben már nem lehetett a korábbiakhoz hasonlóan fellépni. Mindez a titkosszolgálati manipulációs eljárások erősítését eredményezte. A célkeresztbe immár azok a közösségek és személyek kerültek, akik a fennálló helyzetet (status quo) támadták, illetve kritizálták az államhatalom törekvéseit kiszolgáló egyházi vezetőket.

A Kádár János asztalára kerülő állambiztonsági jelentésekben a Bulányi György által vezetett Bokor mozgalom résztvevőinek létszámát kétezer főre

becsülték, s 60 „bulányista” papot tartottak nyilván. Egy másik nagyobb megfigyelt, kifejezetten ifjúsági csoport, a Regnum Marianum hatókörét 1500-2000 főre becsülték. Ezeket a szerveződések kívül több, a fennálló kereteket túllépő református, evangélikus vagy metodista lelkész ügyével foglalkoztak.

A pártvezetést az egyes egyházakban megbélyegzett „szakadárak” tevékenységén túl leginkább a kisközösségek nemzetközi kapcsolata és veszélyes magatartásformái érdekelték. Kádár János ezt egy „illegális” zugligeti templomépítés kapcsán így fogalmazta meg: „A protestáns egyházaknál még külön számításba kell venni itt a szakadár mozgalmaknál, hogy ezeknek a forrása és a gyökere; a pénzszerénye is az USA-ban van [...] onnan pénzlik őket, támogatják, kapcsolatot tartanak velük, ösztönzik, bátorítják őket.” Ugyanakkor az MSZMP illetékesei számára a vallásos fiatalok mint potenciális katonaiszolgálat-megtagadók jelentettek országos problémát. A hatalom birtokosai idővel attól is tartottak, hogy ezek a dinamikus, elkötelezett, fiatalokra ható csoportok – a lengyelországi minta alapján – kapcsolatot találnak a rendszer ellenzéki csoportjaival. Ennek megakadályozására összehangolt titkosszolgálati akciók indultak.

MINDENNAPI GYAKORLAT

Az átfogó stratégiai programok mellett a mindennapi hatalomgyakorlás során különböző súlyú egyházpolitikai kérdések kerültek Kádár asztalára. 1957 tavaszán a hittanbeíratások megugrását érzékelték a pártközpontban, ami a tömeges méretű társadalmi ellenállás egyik utolsó jelensége volt. Erre a propaganda felerősítésével s lelki terrorral válaszoltak. Az elkövetkező években változatos technikákkal (agitációval, fenyegetéssel, adminisztratív korlátozásokkal) szorították vissza a vallásos nevelés törvényes formáit, miközben egyes keresztény ünnepekkel kapcsolatban a hatalom kezdetben gesztusokat tett a társadalomnak. A korábban elítélt egyházi vezetők viszont továbbra is a rendszer ellenségképét testesítették meg.

A pártállami munkarendben az egyházakkal foglalkozó szervezetek munkáját a pártközpontban fogták össze. Az MSZMP KB Agitációs és Propa-

viszonyáról –, az egyházak behálózása szisztematikusan folyt. Az információ-szerzésen, ellenőrzésen túl az állambiztonsági szervek legfontosabb célja a bomlasztás lett. A BM III/III-1. (egyházi reakcióval foglalkozó) osztálya a titkosszolgálati nyomozások során a hatvanas években is számos ifjúsági közösség életét figyelte meg. A korszakban több megfélemlítő akcióra került sor a szerv által kreált izgatási, összeesküvésügyi ügyeken túl. Emellett az állambiztonság az ÁEH stabil beszállítójává vált, elősegítette a lelkészek, papok ellenőrzését, szükség esetén félreállításukat.

Bár számos jel szerint 1956 után megindult annak az előkészítése is, hogy a magyar katolikusok elszakadja-

nak a Vatikántól, és a békepapok vezetésével nemzeti egyház jöjjön létre, ezt azonban Kádár leállította. Az egyházak bomlasztása azonban legalább négy további dimenzióban értelmezhető. A bizalmi kapcsolatokat próbálták megtörni: 1. az egyházak között, 2. az egyházi vezetés és a hívek között, 3. a különböző csoportok, közösségek (egyházközségek, gyülekezetek, szerzetesrendek stb.) között, illetve 4. a közösségeken belül. Az „oszd meg és uralkodj” ősi elvének modern alkalmazása végső soron a társadalom atomizálását célozta, de közben személyes törekvések megroppantásával is járt. A korszakkal kapcsolatos visszaemlékezések, a hatalom fennmaradt iratainak feldolgozása alapján úgy tűnik, hogy ez

A pápai kamarások a pápai rezidencia bejáratánál üdvözlik Kádár Jánost. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának első titkára 1977. június 9-én találkozott VI. Pál pápával

változó sikerrel járt. Mindenesetre ezek a manipulációk, a felhalmozódott sérelmek és a bizalmatlanság a rendszerváltás utáni közéletet, közösségi életet is megmérgezték. Vélhetően ez a kádárizmus, illetve a kádári egyházpolitika legtovább tartó öröksége. ♦

A SZERZŐ AZ OSZK-1956-OS INTÉZET
TUDOMÁNYOS MUNKATÁRSA (PHD)